

Négy szakaszban

A kemény diktatúra évei (1956-1963)

Az 1956-os forradalom leverését egy, még Kelet-Európában is szokatlan méretű megtorlási hullám követte. A megtorlást elhallgatás és képmutató hamisság kísérte. Az 1955-ben megjelent *első büntetés-végrehajtási szabályzat említést sem tett az elítéltek jogairól*. A bánásmódot illetően kimondták ugyan a szocialista humanizmus elvének érvényesülését, de ennek hangoztatása maga is a már említett képmutatás része volt. A humanizmust a börtönszemélyzet inkább káros törekvésnek tartotta, olyasminek, ami szerintük liberalizmushoz, a fegyelem meglazulásához vezethet. A politikai foglyokat osztályellenségnek, sőt osztályárulónak tekintő szemléletet épp a megtorlások súlyossága erősítette meg, amelynek első szakasza 1956. november 11-től december elejéig tartott. A rendcsinálást szovjet részről *Malenkov, Szuszlov és Arisztov* irányította. Előfordult, hogy a harc közben elfogott felkelőket – mint a Kilián-laktanyában – a helyszínen agyonlőtték vagy a Szovjetunióba hurcolták. Vidéken a szerveződő magyar karhatalmisták is akcióba léptek. A december 5-6-i pártplénumon megszületett a forradalom egészét „ellenforradalomként” értékelő párthatározat, és újjászervezték a belügyi apparátust. A szovjet katonai és állambiztonsági erők visszavonása után a köznyelv által „*pufajkásoknak*” nevezett, többnyire tisztekből álló karhatalmi osztagok vették át a megszállóktól a bosszú munkáját: a plénum tiszteletére a Keleti pályaudvaron tartott razzsián öt embert lőttek le.

Maga *Kádár János* a következőképp rangsorolta az újra rendezett párhadsereget: előbb a pártmunkások, aztán az ávósok, végül a tisztikar megbízható része. Az új diktátor a hadsereg tisztjeit lebecsülte és kijelentette, hogy kisebb részüknél a horthysta szellem, többségüknél viszont a kommunista frázisokkal leplezett légionárius szellem érvényesül. Igazán csak a már 1957 elejétől kiépülő munkásőrségben bízott, amelyben a pártmunkások túlsúlya érvényesült. Nagyon fontos mozzanat volt az is, hogy ez az első titkár alá rendelt párhadsereg független volt a Varsói Szerződés keretébe ágyazott fegyveres erőktől, s így puccskísérletek elhárítására is alkalmasnak látszott. A munkásőrségbe *Somogyi Miklós* és *Marosán György* unszolására sokan léptek be a 19-es veteránok, a spanyolok és a volt balos szociáldemokraták közül. December elején a megtorlás második szakaszának kezdetén kétszáz munkástanácsi vezetőt tartóztattak le, rögtönbíráskodást hirdettek, és beindult a megtorlást szolgáló rendeleti úton történő jogalkotás. *Gyorsan megtelek a néhány hétre kiürült börtönök és fegyházak*. Az 1953-ban feloszlott internálótáborokat visszaállították és tucatnyi fiatalot végeztek ki fegyverrejtegetésért. A Fő utcai kivégzésekkor teherautomotorokat járatnak, az Árvai féle halálbrigád tagjai pedig a befagyott Balaton lékeibe mártogatták foglyaikat.

1957. január 20-án a Népszabadság közölte, hogy az előző nap felakasztották *Dudás*

Józsefet, a forradalom egyik népvezérét és Szabó Jánost, a Széna téri ellenállási góc parancsnokát. A hír szerint Dudás sohasem volt a Kommunista Párt tagja, holott a háború idején Rajkkal és Marosánnal szervezte újjá a dél-erdélyi mozgalmat és a bíróság elismer- te, hogy 1932 és 1945 között kommunista volt. Más szépséghiba is akadt: a január 16-án, Pesten tárgyaló Csou En-laj kínai miniszterelnök mérsékletre és józanságra intette Kádárt. A válasz erre talán Dudásék felgyorsított pere volt? A neves kórboncnok, *Tamáská Loránd* szerint Dudást már nem tudták az akasztófa elé állítani: a túlbuzgó pufajkások agyonverték. A Gyorskocsi utcai Vizsgálati Osztályról *Szalma József* alezredes ugyanis azt kérte, hogy állítsák ki halotti bizonyítványát: *dr. Háberl Viktor* ebben a halál okaként a Rákosi-időkből jól ismert szívszélhűdést állapította meg. A verőemberek – noha orvosi körlevélben is figyelmeztették őket – túlmentek a szervezet tűrési határán: törés és belső vérzés híján is felléphetett tüdőzsírembólia a gumibotozás nyomán. Több ilyen esetet követően a Fővárosi Ügyészség 1958. augusztus 7-i észrevételeiben éppen ezért az is szerepel, „...*hogy a börtönben elhaltak halálának okát minden indokolatlan szóbeszéd megelőzése végett helyesebb, ha a bírósági orvosszakértő állapítja meg.*”

1957 márciusában Kádár János Moszkvába látogatott, ahol megegyezett a szovjet vezetéssel a megtorlás további gyorsításában. Az újjáalakult párt Intéző Bizottságának április 2-i ülésén a következőket mondta: „*Az országban aktivizálódtak, s felléptek, hatalmat ragadtak a kezükbe a horthysta katonatisztek, csendőrök stb. Ezeknek az ügyét is komolyan kézbe kell venni és ahol csak olyan volt horthystával találkozunk, akik vették maguknak a bátorságot és disznóságokat csináltak, kormenetenben kell bíróság elé állítani, halálra ítélni és kivégezni.*” Kádáréknak bizonyítaniuk kellett a rákosisták ellenében, hogy ők is tudnak kemények lenni.

Újabb nagy begyűjtés

1957 áprilisától mintegy két éven át tartott a hideg fejjel átgondolt bosszúállás harmadik periódusa. A rendőrség újabb „nagy begyűjtést” végzett a Belügyminisztérium II. főosztályának május 15-re elkészült tervezete alapján. Alapvető feladatként tűzték ki „*a meglévő illegális körökbe való beépülést*” és meghatározták az „*ellenforradalmi erők elleni harc csapásának irányát*”. Július 19-én a megyei és a városi bíróságok vezetőinek értekezletén az igazságügyi tárca a legszigorúbb büntetések kiszabását követte meg.

Az 1957. június 15-én visszaállított népbíróságok elé már nem csupán az 1956. november 4-e utáni ellenállók kerültek, hanem azok is, akik a tulajdonképpeni forradalom alatt – október 23-a és november 4-e között – és az „előkészítés” során szerepet játszottak. Ennek nyomán több mint húszezer személy ellen indult eljárás. Majd egyharmadukat „sikerült” elítélni még 1957-ben, sőt a BRFK 1957. október 24-i kimutatása szerint a forradalom idején kiszabadult 2767 politikai fogoly közül 1260-at ismét lefogtak. A Legfőbb Ügyészség 1958. június 28-i feljegyzéséből kitűnik, hogy a börtönökben fogva tartottak létszámán belül a bíróságok rohammunkájának köszönhetően az előzetes letartóztatottak száma csökkenő tendenciát mutatott:

BÖRTÖNMŰLT

A börtönben fogva- tartottak összlétszáma	Az előzetes letartóztatottak száma	Az előzetes letartóztatottak százalékaránya
1957. X. 1. 18 649	5526	29,6%
1957. XI. 1. 19 178	5533	28,8%
1957. XII. 1. 19 764	4787	24,2%
1958. I. 1. 19 170	4995	26%
1958. II. 1. 19 093	3498	18,3%
1958. III. 1. 18 369	3178	17,3%
1958. IV. 1. 17 995	2855	15,8%
1958. V. 1. 17 668	2635	14,9%

Az igazságügyi tárca 1958. március 1-jei kimutatása szerint 218 politikai elítéltre mondták ki a halálos ítéletet 1956 decembere óta. A társadalom kapitulációja azonban nem jelentette a kényszer eszközeiről való lemondást. Épp az 1959-es „kis amnesztia” után ítélték el a forradalom utáni értelmiségi ellenállásban résztvevők egy jelentős csoportját, és hét halálos ítélet végrehajtva, az újpesti forradalmi bizottság tagjait. Justizmordra is akadt példa. Miskolcon a Fővárosi Bíróság orvosszakértőjének vezetésével egy orvosi bizottság exhumáltatta az ottani ÁVH-s sortűz után felboncolt három belügyest. Oly sok hónap eltelte után megállapították, hogy az áldozatok már nem éltek, amikor elrettentésképp a szovjet emlékműre akasztották fel őket. A több mint kétséges szakvélemény alapján a bíróság a holttetemükkel lefényképezett embercsoportból válogatta ki a vádlottakat, s hozta meg halálos ítéleteit.

1959 tavaszától folyt a megtorlás *lezáró szakasza*. Csökkent a bíróságok munkája, de még 1961 során is végeztek ki 56-osokat. Emellett több jelentős politikai perre került sor katolikus papok és híveik ellen. 1960 áprilisában megszüntették az internálást, egy évvel később feloszlatták a népbíróságokat. 1961-62-ben eltávolították a belügyből az ÁVH volt tisztjeinek jelentős részét. A döntést az 1953 előtt elkövetett törvényteleniségekkel indokolták, az igazi ok azonban az volt, hogy Kádárék a belügyi apparátus örökölt részét a „rákosista restauráció” szempontjából igen veszélyesnek tartották. Végre Rákosit és Gerőt is sikerült kizárni a pártból, egyben menesztették a megtorlás ideológusát, *Marosán Györgyöt*. Mindez manipulálta a közvéleményt. Mivel a megtorlás menetét személy szerint mindig a belügyminiszter, előbb *Münnich Ferenc*, 1957-61 között *Biszkú Béla*, 1961-63 között pedig *Papp János* irányította, Kádár szerepe gyorsan elhalványult az emberek szemében. Ámbár uralmánakelső öt éve a Rákosi rendszerre emlékeztetett, mégis a

társadalom megbocsátott neki, pedig a „nagy amnesztia” meghirdetéséig összesen 35 000 magyar állampolgár ellen indult eljárás, 26 000-en kerültek bíróság elé, a jogerősen elítéltek száma 22 000 fő körül mozgott, és a törvényes ítélethozatallal kivégzettek száma meghaladta a négyszázat. Az internálótáborok – Tököl, Kistarcsa – 13 000 embert nyeltek el rövidebb-hosszabb időre, ítélet nélkül.

Más történelmű ország

Szociológiai szempontból nézve a *proletárdiktatúra kádári formái leginkább a munkásságot sújtották*. A perekben kimutatható koncepciók vonásai mellett – horthysta múlt, SS-katona, csendőr – a nyilvánosságra nem hozott adatok meglepően sok MKP és MDP-tagról tanúskodnak: a 34 évesen kivégzett *Kokics Béla* rakodómunkás még az új MSZMP-be is belépett. *Nezvál Ferenc* igazságügy-miniszter utasítására – akit társai „gonosz történelem” csúfoltak – statisztikai csoportosítás folyt a bíróságokon. A gyakran csak kétéves gyorstalpalókon végzett bírák és ügyészek itt döntöttek el, hogy hány analfabéta, munkás, értelmiségi és cigány kerüljön a vádlottak padjára. A drákói ítéletek, főképp a *Tóth Ilona* ügy kapcsán halálra ítélt *Gáli József* és *Obersovszky Gyula* írók esete – Gáli Auschwitzot is megjárta – nemzetközi tiltakozást váltott ki. Ugyanakkor a magyar 56 támogatása miatt Leningrádban és Berlinben is eljártak értelmiségi csoportok ellen, Erdélyben pedig – Kádár János 1958. február 27-i marosvásárhelyi megtorlásra uszító beszéde után – *Georghiu-Dej* is beindította a *Securitate* gépezetét. Százával születtek magyarellenes ítéletek, és csak a hírhedt Szoboszlay-per 57 elítéltje közül tizenegyet végeztek ki. Szlovákiában több mint 500 embert tartóztattak le: Rákosi vérbírája, *Alapi Gyula* ekkor kapott „magas állami beosztást” a magyar párt javaslatára Érsekújvárott.

A Kádár-rendszer első hét évének törvénytelenégei közt a legabszurdabb és a legtöbb legendára módot adó az ország volt miniszterelnökének felakasztása volt. 1958. januárjában – miután a Központi Bizottság jóváhagyta – megkezdték az 1957 tavasza óta tervezett pert a „revizionista” Nagy Imre és társai ellen. A szovjet-amerikai közeledés miatt a pert rövid időre leállították, de a magyar pártvezetés az élesen jugoszlávellenes szovjet és kínai álláspont hatására a nyáreleji folytatáskor elvetette azt a lehetőséget, hogy méltányos ítélet születhessen. Ennek okát az áprilisban külön eljárásban halálra ítélt és kivégzett *Szilágyi József* matematikai tömörséggel fogalmazta meg: „*Az egész per ugrópontja a vagy-vagy kérdése. Vagy bűncselekmény volt, vagy nem. Ha igen, mindnyájunknak felelnünk kell tetteinkért... (Ha nem, akkor a) vádlottak padján Rákosiéknek kéne ülniük.*”

Az 1958 júniusában lefolytatott tárgyalásokon több halálos ítéletet mondott ki a Vidatanács. Egy nappal később, június 16-án a volt miniszterelnököt, *Maléter Pál* volt hadügy-minisztert és *Gimes Miklós* újságíró felakasztották. Nagy Imre legközelebbi munkatársa, a Rákosi alatt is bebörtönözött *Losonczy Géza* még az előző év végén, rosszul alkalmazott mesterséges táplálkozás következtében halt meg. Védekezésük megértéséhez a mai kutatóknak szótárra van szüksége, hiszen a sztálinizmusban és antisztálinizmusban gondolkodtak: Szilágyi szerint a sztálinista Rákosi Nagy Imre megbuktatásával 1955 márciusában magát a proletárdiktatúrát is felszámolta. Ebből az következett, hogy 1956 októberében

ők már nem a munkáshatalom, hanem csakis a sztálini önkényuralom felszámolására törekedhettek.

A pert az *Albert Camus* előszavával 1958-ban megjelentetett „Nagy Imre eset” című könyv jogi szakértői szerint előre megszerkesztették: a szovjet és a magyar igazságszolgáltatás elemei keverednek benne. „*A kihallgatási jegyzőkönyvet felolvasták érthető magyar nyelven*” – olvashatjuk például a vizsgálati anyagban a Dudás József kihallgatásáról felvett, s a Nagy Imre perhez csatolt jegyzőkönyvben. A könyv azt is megállapította, hogy szovjet részről Nagy Imre feje éppoly figyelmeztetésnek számított Titónak, mint 9 évvel ezelőtt Rajk Lászlóé.

A leszámolás durvaságát a pártosság követelményével támasztották alá. *Vida Ferenc*, a Legfelsőbb Bíróság tanácsvezető bírója például korábban a bírók és ügyészek felügyeletét ellátó osztályt vezette az Igazságügyi Minisztériumban, tényleges bírói gyakorlatát az 56-os megtorlások során szerezte. A megyei bírák 1959. február 27-28-án tartott értekezletén arról panaszkodott, hogy „...*az ellenforradalom óta mi, gyakorlati jogászok nagyon keveset kaptunk az elmélet művelőitől a gyakorlati tapasztalatok kritikája és általánosítása terén.*” A megrovó szavakra *Szabó Imre*, az Állam és Jogtudományi Intézet igazgatója azzal válaszolt, hogy „...*a bírói függetlenség jelszava alatt 1956-ban egy bizonyos pártatlanság követelménye merült fel. Ezzel a helytelen nézettel szembe kell szállnunk. Mi azt mondjuk, nincs pártatlan bíráskodás.*” Az értekezleten részt vevő *Konojko*, a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok hadbíróságának elnöke mondta ki az ítéleteken vörös fonálként végighúzódo bírói alapelvet: „*A konkrét körülmények között a harc az ellenforradalmi elemek ellen, a proletárdiktatúra megerősítése, a magyar nép szocialista vívmányainak megvédése, továbbra is a bírósági szervek egyik legfontosabb feladata marad.*”

Visszatérve a megtorlás lezáró szakaszához, kialakult az országban egy olyan tudati állapot, amelyben immár nem az volt a kérdés, hogy miképp vehetne részt az ember a politikában, hanem hogy miképp tudna megszabadulni tőle. Minden másként volt, mint mástutt, még a szocialista táboron belül is végleg más helyzetű, más történelmű orszaggá lettünk. Kádár János pedig – mint a Közel-Kelet diktátorai – az ENSZ-ben elismerés és pénz fejében alkudni kezdett a magyarországi politikai foglyok bőrére. Az 1963 márciusában lezajlott és az 1945 óta elítéltekből mintegy 110 000 ember sorsát érintő „nagy amnesztia” taktikája rendkívül rafináltan gyúrta át a közéletet. A hruscsovi liberalizálás nemzetközi szinten is értékelt lépésének számított, a magyarországi politikai foglyok java részének, majd 3000 embernek szabadon bocsátása, s az, hogy a börtönök igazgatása a belügy kezéből visszakerült a formális igazság óréhez, az igazságügyi tárcához. Megkezdődött a Nagy Amnézia korszaka, amikor mindenki elfelejtkezni látszott arról, ami történt. A rendezők ügyesek voltak: a nemzet emlékezetkiesése több mint 25 éven át tartott. Éppen ezért nem árt, ha megjegyezzük, hogy a Nagy Amnesztia tette lehetővé először a pártállam számára egy akkor még tekintélyesnek számító összeg, 20 millió dollár felvételét. Liberálisnak mutatkozni a nyugati kölcsönökért és a kölcsönökből a „puha diktatúrát” fenntartani. 1989-ig tartó körforgása ekkor indult be.

Tamáská Péter